

מלכת הג'ונגל? על תפקיד הכוח הצבאי של ישראל בכינון סדר אזורי חדש במזה"ת – תא"ל ד"ר איל פכט וסא"ל ד"ר איתי חימיניס

תא"ל ד"ר איל פכט, מפקד מרכז דדו לשעבר; סא"ל ד"ר איתי חימיניס, סגן המפקד הצבאי של מה"ד.

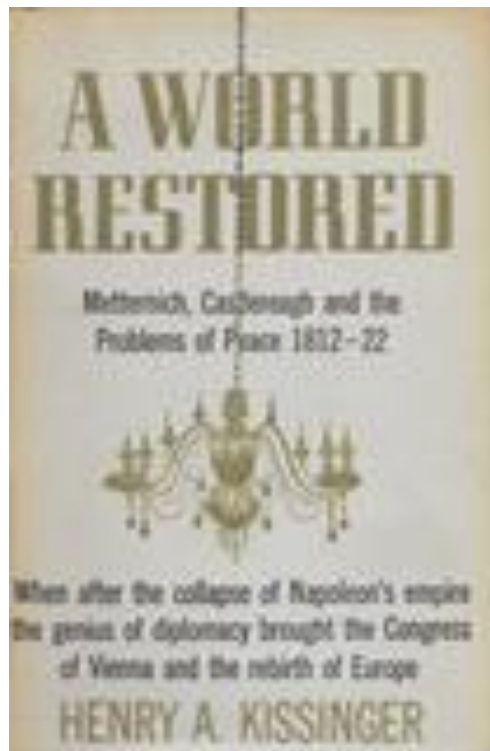
"כאשר שלום, בדמות הימנעות ממלחמה, היה המטרה המרכזית של מעצמה או של קבוצת מעצמות, המערכת הבינ"ל הייתה נתונה לרחמי של השחקן האכזר ביותר מבניהם" (Kissinger, 1957: 1).

תקציר

המלחמה חזרה ללב החיים הלאומיים שלנו והאיצה תהליך של שינוי בתפקיד הכוח הצבאי בביטחון הלאומי של ישראל. מהות השינוי – מעבר מתפקיד של כוח מגן מקומי, המתמקד במעגל ראשון, לטובת תפקיד של כוח מגן אזורי בעל יכולת פעולה ממושכת ורציפה בכל המזה"ת. צה"ל נדרש לאמץ אסטרטגיה חדשה המכירה בכך ולהשתנות באופן אשר יקנה לו את חופש הפעולה, את קצב המבצעים, את אורך הנשימה ואת היתרונות המבצעיים הנחוצים לו ללחימה סימולטנית בכמה זירות, קרובות ורחוקות. הצלחת צה"ל להרחיב את שולי הביטחון של ישראל ולכפות סידורי ביטחון ברי קיימא תהווה בסיס איתן מבעבר לסדר אזורי שיהלום את יעדי ישראל.

מבוא – אירופה 1815, המזרח התיכון 2025

במבט לאחור ניתן לזהות שאלה אחת מרכזית שהטרידה את הנרי קיסינג'ר לאורך מרבית שנותיו הבוגרות – כיצד ניתן להבטיח סדר במערכת הבינלאומית באופן שימנע הידרדרות למצבים אנארכיים, מצבים הדומים לאלה שהוא ומשפחתו חוו באירופה ערב עליית הנאצים לשלטון. סדר היה על פי קיסינג'ר המטרה הנעלה שאליה צריכים לשאוף מדינאים המעוניינים להבטיח את ביטחון מדינותיהם ואת רווחתן.

קיסינג'ר עסק בנושאים אלה בין השאר בספרו הראשון, *A World Restored*, מ-1957 המבוסס על עבודת הדוקטורט שלו. אין זה ברור מאליו שכתבתו על אודות המאה ה-19 ועל המהלכים הצבאיים והדיפלומטיים שקדמו לקונגרס וינה (1814-1815) יהיו בעלי רלוונטיות כלשהיא לתקופה הנוכחית ובכלל זאת לאתגרים שעומדים בפנינו כשנשאלים על ידינו. הגם שכך, הספר מכיל תובנות רבות בעלות ערך רב ביחס לשאלות שאנחנו עדיין מתקשים לתת להן מענה ראוי, לרבות מה מייצגות מעצמות אזוריות, כגון איראן ותורכיה, או השאיפות הלאומיות הפלסטיניות בעבור צה"ל ומדינת ישראל? כיצד יש לפעול על מנת למנוע משחקים אלה להוות איום קיומי? ומה תפקידו של צה"ל בכינונו ובשימורו של סדר אזורי בר-קיימא לאורך זמן?

ניתן לבחון את הספר ככזה אשר נועד לתת מענה לא רק לשאלות היסטוריות שהעסיקו את קיסינג'ר, אלא גם לסייע למקבלי החלטות להתמודד עם האתגר המרכזי של ימיו, תקופת המלחמה הקרה, בדמות הסכנה של עימות גרעיני בין מעצמות ביניים לברית המועצות. קיסינג'ר ראה את בריה"מ בצרפת המהפכנית של המאה ה-19 ואת הניסיון של המערב לבנות סדר בין-לאומי יציב ובטוח במאמצי מדינות אירופה דאז לשקם את הסדר המלוכני ולשלב מחדש את צרפת במסגרתו (Isaacson, 1992).¹

קיסינג'ר נתפס בעיני רבים בראש ובראשונה כרב-אומן דיפלומטי, אשר הצליח באמצעות דיפלומטיה להשיג פעמים רבות את יעדיה הלאומיים של ארה"ב לאורך שנות המלחמה הקרה. עם זאת, ההתמקדות בסיפורי ההצלחה הדיפלומטיים של קיסינג'ר מסיטה את מבטנו מהספקנות הרבה שהייתה לקיסינג'ר ביחס לדיפלומטיה כאשר היה מדובר בהתמודדות עם שחקנים מהפכניים, כלומר מדינות או ארגונים הדוחים באופן קטגורי את הסדר הבין-לאומי הקיים. בנסיבות שכאלה מסביר קיסינג'ר "דיפלומטיה, האומנות של הטלת מגבלות על הפעלת כוח, אינה יכולה לפעול.. דיפלומטים עשויים להמשיך להיפגש, אך הם יפסיקו להיות אפקטיביים משום שהם אינם מדברים את אותה שפה אחד עם השני... ועידות או כינוסים יהפכו להיות אירועים בנאליים וצפויים מראש בהם כל צד חוזר על עמדותיו ומאשים את הצד השני על התנהגותו..." (Kissinger, 1957: 2).

קיסינג'ר לא ראה תחליף לכוח צבאי כאשר היה צריך לשמור על הסדר הבינ"ל מפני שאיפותיו של שחקן מהפכני. קיסינג'ר ייחס תפקיד מרכזי לכוח הצבאי ביצירת מה שהוא קרה לו "שיווי משקל", מערכת של איזונים ורסנים, בין השחקנים במערכת הבינ"ל, אשר תסייע לאלה המעוניינים בשימור הסטטוס קוו למנוע מהשחקן המהפכני לנסות ולפעול לשינוי יסודי של הסדר. משום שבעבור קיסינג'ר כל ניסיון לפייס את השחקן המהפכני היה נתון מראש לכישלון, כל מה שנותר היה לעשות זה להבטיח, כי הוא לא יוכל או לא ירצה לממש את שאיפותיו המהפכניות. רק במצב עניינים זה השחקן המהפכני יראה בסדר הבינ"ל הקיים לגיטימי. לגיטימיות הנובעת לא משום שהסדר הבינ"ל משקף את תפיסת עולמו של השחקן המהפכני, אלא משום שהוא משקף את מאזן הכוחות הקיים. בה בעת, קיסינג'ר גם עמד על כך שהפעלת כוח לעולם לא תספיק כדי להכיל את השחקן המהפכני בסדר הקיים, לפחות כל עוד לא יחול שינוי יסודי במבנה הפנימי שלו. הטרגדיה במצב עניינים זה, על פי קיסינג'ר, הייתה השימוש התכוף וההכרחי בכוח כדי לשמר את "שיווי המשקל" לא יכול שלא להוביל בנקודה כל שהיא להתפרקות הסדר הבינ"ל בשל מלחמה הרסנית. לכן נגזר על שחקני הסטטוס קוו הן לפעול לשימור הסדר הבינ"ל הקיים והן להכיר בזמניות שלו ולהיערך לסיומו הקטסטרופלי (Kissinger, 1957).

תובנותיו של קיסינג'ר מסייעות לנו להבין טוב יותר את אופיו של האתגר שעיומו מתמודדת ישראל בעת הנוכחית – כיצד לפעול בנסיבות של מאבק קיומי מתמשך נגד שורה של שחקנים בעלי סדר יום מהפכני, שאיפות הגמוניות ואשר חותרים להשמדת ישראל? וכיצד לשמר את מגמות הנורמליזציה המדינית והאינטגרציה הכלכלית במזה"ת?

אם מקבלים את המסגרת התפיסתית שמציג קיסינג'ר ביחס לשחקנים מהפכניים, אז המשמעות הנגזרת מכך לגבי האופן שבו אנו מתמודדים, למשל, עם איראן, שחקן מהפכני שאינו מקבל את הסדר הקיים, הינה שנגזר על צה"ל לאמץ גישה התקפית ויוזמת נגד איראן ובעלי בריתה בשנים הבאות, בוודאי כל עוד לא יחול שינוי יסודי בזהות המשטר האיראני. הפעלת הכוח נגד איראן לא צריכה להתבצע בשאיפה לשינוי מדיניותה, אלא במטרה למנוע את ערעורו של הסדר האזורי המתהווה המשרת את יעדיה הלאומיים של ישראל. על צה"ל גם להימנע מלראות במאמציו בהכרח צעדים מקדימים להסדרי ביניים עימה, בין אם בתחום הגרעין או בתחומים אחרים. אלה רק

¹ בשונה מאייזיקסון, הביוגרף הרשמי של קיסינג'ר, ניל פרגוסון, טוען בספרו כי קיסינג'ר בחר את הנושא מתוך עניין גרידא וללא כל כוונה לתרגם את מסקנות המחקר למדיניות (Ferguson, 2015).

ישמשו לשיפור דימויה, לגיוס שחקנים נוספים למטרותיה או לשכלול יכולותיה. הפעלת כוח נגד איראן לא תוכל לתת מענה לחוסר הנכונות האיראני לראות בסדר אזורי שבו ישראל שותפה חזקה ומשגשגת – סדר אזורי לגיטימי.

גם אם דרישותיה של איראן מבטאות מניעים הגנתיים בחלקם, משמעותם המעשית הינה סיכון של ממש ליכולתה של מדינת ישראל להמשיך ולהתקיים באזור בצורה בטוחה, לא כל שכן להמשיך את מגמות השגשוג והרווחה שידעה בעשורים האחרונים. חרף גישתה הפרגמטית לכאורה של איראן, ישראל (או המערב) מתקשות להציע לאיראן דבר שישכך את חששותיה הקיומיים, את חתירתה הבלתי פוסקת למה שקייסינג'ר כינה "ביטחון מוחלט", קרי מצב שבו הלכה למעשה כל יתר השחקנים סובלים ממצב כרוני של חוסר ביטחון בלתי נסבל. במצב עניינים זה על צה"ל להכיר בכך שמאמציו נגד איראן אמנם חיוניים לטובת שימור הסדר האזורי, אולם שבהם גם טמונים הזרעים לסופו הידוע מראש, במוקדם או במאוחר. ברמה הלאומית, ייתכן וניתן יהיה לבנות לצד המאמץ הצבאי, גם מאמצים דיפלומטיים משלימים – בדומה לארה"ב במלחמה הקרה – לרבות פתיחת ערוצי קשר ישירים בין המדינות, שעיקר תרומתם (לפחות בהתחלה) תהיה במניעת הסלמה לא רצויה. הידברות בין המדינות אמנם לא תשנה במאומה את העוינות בין המדינות, אולם היא עשויה להאריך את משך הזמן בין עימות לעימות באופן שיאפשר לצה"ל לבנות את כוחו, להימנע מעימותים כאשר הדבר ניתן ורצוי, ובעיקר לדחות ככל הניתן את קריסתו הבלתי נמנעת של הסדר האזורי.

חשיבה על אתגרי הנוכחיים של צה"ל באמצעות קייסינג'ר אין משמעותה גזירה של לקחים חד-משמעיים או רשימת כללי עשה ואל תעשה. קייסינג'ר ראה בהיסטוריה מקור להשראה, לאנאלוגיות שבאמצעותן אולי ניתן להבין טוב יותר את ההווה. היסטוריה היוותה בעבורו את המרכיב החשוב ביותר בזוהר ובתפיסת העולם של מדינות ושל המדינאים שלהן. לצד הדברים שהבאנו בחלק זה של המאמר, בחרנו לשלב לאורכו ציטוטים נבחרים מהספר. הציטוטים נועדו בראש ובראשונה להזכיר לקוראים את המסגרת התפיסתית שאנו מבקשים לשאול מקייסינג'ר בהתאמה לנושאים השונים שבהם נעסוק במהלכו.

הקביעה שמלחמה היא חלק טבעי ובלתי נפרד מהיחסים הבינלאומיים אינה ייחודית כמובן לקייסינג'ר ואנחנו לא רואים בה תיאור גרידא, אלא קריאה לפעולה. חזרת המלחמה ללב החיים הלאומיים בישראל היא אמנם אינה משאלת לב, אולם לחימה אזורית ממושכת צפויה ללוות אותנו גם בעתיד הנראה לעין. המלחמה שינתה את תפקידו של צה"ל בביטחון הלאומי של ישראל, אולם כעת מוטלת עליו האחריות להמשיך להשתנות בהתאם – מבחינה תפיסתית, מבחינה ארגונית ומבחינה משאבית. בכך עוסק מאמר זה.

הפרק הראשון עוסק בתיאור השינויים בדפוסי הפעולה של צה"ל במהלך המלחמה, בדגש על אימוץ גישה יוזמת, התקפית ועיצובית יותר מבעבר. הפרק השני של המאמר יתאר וינתח את השפעת השינוי בצה"ל ואת מקומו בביטחון הלאומי של ישראל על המזה"ת. הוא יעשה זאת באמצעות בחינת השפעת הישגי צה"ל במלחמה על מאזן הכוחות האזורי, על צביון השחקנים, על שולי הביטחון ועל הסדרי הביטחון החדשים של ישראל. הפרק השלישי והאחרון, יעסוק בהשתנות הנדרשת מצה"ל אם ברצונו להמשיך ולמלא לאורך זמן ובצורה מיטבית את תפקידו החדש. השינוי המרכזי שבו יעסוק פרק זה יהיה במישור התפיסתי, שכן נראה שצה"ל ממשיך לדבוק בחלק ממרכיבי זהות שאיבדו מהרלוונטיות שלהם ואף מצהיר על כוונתו "לחזור ליסודות"². יתר הפרק יתאר בקצרה את ההשתנות הנדרשת בהיבטי בניין כוח, פוי"ש וארגון, ובמדיניות הפעלת כוח, כפי שנכון שאלו יבוטאו בחשיבה של צה"ל ובגיבושה של אסטרטגיית צה"ל עדכנית.

הגישה המוצעת במאמר הן לניתוח צה"ל בעת הנוכחית והן ביחס לכיווני ההשתנות הרצויים בעבורו, מצויה בוויכוח עם גישות נוספות הקיימות בצה"ל ומחוצה לו בנושאים אלה. בניגוד לגישה המוצעת במאמר שלפיה צה"ל הפך לכוח אכיפה אזורי, קיימת, למשל, גישה דומיננטית הקוראת לצה"ל "לשוב ליסודות" תפיסת הביטחון המסורתית, בדגש על אימוץ גישה הכרעתית, הממוקדת בהסרה מהירה של איומים בעיקר במעגל ראשון. על פי גישה זו, המתקפה הרצחנית ב-7 באוקטובר, כמו גם התארכותה הלא נחוצה של המלחמה והקושי להשיג את מטרותיה במיוחד בעזה, נבעו בין השאר מכך שצה"ל עדיין נעדר את הרצון ואת הכלים להכרעה צבאית. בשונה מהגישה אשר תוצג

² ראו למשל, את דבריו של הרמטכ"ל בכנס הערכת מצב מטכ"לית לכשירות צה"ל שהתקיים באוגוסט 2025: "שנת 2026 תהיה שנת עיצוב ומיצוי הישגים, הגברת מוכנות, חזרה ליסודות וניצול הזדמנויות מבצעיות... צה"ל נדרש לחזור ליסודות [הדגשת המחברים] בהיבטי נהלים, כונוניות, אימונים ותהליכי תכנון ובניין כוח, תוך התייחסות דיפרנציאלית ביחס לזירות השונות ולאופיין" (אתר צה"ל, 2025).

במאמר זה, גישת ההכרעה מבליטה את מגבלות הכוח הישראליות (משאביות, גיאוגרפיה ודמוגרפיה) ולכן גם מזהירה מפני הרפתקאות צבאיות העולות על יכולותיו של צה"ל (שלח ופרל, 2025). גישה נוספת, המשתקפת, למשל, בפרסומים במכוני המחקר "מתווים" והמכון למחקרי ביטחון לאומי, הינה גישה אשר מדגישה את השיפור במאזן ההרתעה האזורי שנוצר בעקבות הישגיו של צה"ל במלחמה ואת הצורך לשמר את הסטטוס קוו החדש שנוצר באמצעות מהלכים מדיניים. גישה זו מבטאת ככל הנראה גם רצון לחזור למצב העניינים שקדם למלחמה, גם אם באופן מפורז יותר וזהיר יותר (למשל, באמצעות ביצור הגבולות).

פרק ראשון – תפקידו האזורי של צה"ל במלחמה ובעקבותיה

"כאשר הייתה הכרה שישנם עקרונות מסוימים שלא ניתן לוותר עליהם גם במחיר וויתור על שלום, יציבות המבוססת על שיווי משקל של כוחות הייתה לכל הפחות בר השגה" (Kissinger, 1957: 1).

חלק א' – הדרך למלחמה

כוח צבאי הוא חלק מאוצר המילים של מדינאים ושל מדינות. בעשורים האחרונים, האופן שבו מדינת ישראל חשבה ודמיינה את תפקיד הכוח הצבאי בביטחון הלאומי שלה היה מוגבל מבחירה. בעידן של הסדר העולמי הליברלי נהנתה ישראל מ"תור זהב ביטחוני" (בנג'ו, ינאי ונבו, 2023). למנהיגיה, לכן לא נותר אלא בעיקר להבטיח ששיקולי הביטחון לא יפריעו למדינה להגשים את עצמה מבחינה כלכלית כ"סטארטאפ ניישן". העשורים שבהם פרחו ישראל מבחינות רבות וההשפעה הנמוכה יחסית על הכלכלה של סבבי הלחימה העיתיים ברצועת עזה ובלבנון, המחישו למקבלי ההחלטות בירושלים ובקריה, כי הסטטוס קוו הוא לכאורה ברקיימא. הנחיות הדרג המדיני לצה"ל, ככל שאלה היו ברורות לו, לא ביקשו מהצבא לקחת חלק ביצירת מציאות ביטחונית מדינית חדשה, אחרת. צה"ל לא הגשים חזון חדש, לא הדף איומים קיומיים (תקיפת הכור הסורי ב-2007 כחריג), אלא בעיקר שימר ותחזק את הסטטוס קוו. המונח המוכר ללובשי המדים ממצגות, "מציאות ביטחונית משופרת", הסתיר מאחוריו דמיון מדיני וצבאי מוגבל אשר נמנע מלראות בצה"ל כוח שיש לעשות בו שימוש כדי לשפר בצורה משמעותית את המציאות בסביבתה של ישראל. תפקידו של צה"ל הסתכם בגרסה מותאמת של "קיר הברזל". אמנם עדיין תפסנו את עצמנו כ"מדינה קטנה ומוקפת אויבים", כפרפרזה על דברי ברגוריון, אולם צה"ל התמקד בהשגת שקט, ביטחון ויציבות לאורך גבולותיו. ככלל, צה"ל מימש התנהלות צבאית מתונה, מאופקת, נמנעת מסיכונים, מרוסנת ומרסנת (מיכאל, רגב וקמחי, 2021).

ההנהגה המדינית והצבאית של ישראל הכירה במגבלות הגישה לנוכח התעצמות האיומים בסביבתה של ישראל כבר במחצית השנייה של העשור הקודם. הניסיון להחיל את גישת הביטחון השוטף על כל הזירות, באמצעות מה שנודע כ"מערכה בין המלחמות" (מב"ם), היווה מתיחה פרדיגמטית שהאטה, אך לא עצרה את המגמות השליליות באזור. הניסיון לקבוע "כללי משחק" או לבסס "קווים אדומים", במסגרת מערכות היחסים של ישראל עם יריביה, לא היה ניסיון לחרוג מהסטטוס קוו, אלא ניסיון כושל בדיעבד לשמור עליו. ייתכן ומאמציו של צה"ל בעשורים שקדמו למלחמה, לרבות "מבצעי ההרתעה" העיתיים ברצועה אף תרמו ללמידה ולחוסן של חמאס. כך כבר ב-2018 טען רה"מ, בנימין נתניהו, כי בעוד שב"שני העשורים האחרונים טיפחנו כלכלה חופשית כדי לשרת את צרכי המדינה, ובראשם הביטחון. מול צבר האיומים אנו בנקודת היפוך. היום אנו נדרשים להשקיע יותר בביטחון כדי להגן על ההישגים ולהבטיח את המשך הצמיחה הכלכלית" (נתניהו, 2018).

שינויים בדפוסי הפעולה של צה"ל החלו להתרחש עוד לפני אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה, שינויים שבדיעבד ניתן לזהותם כניצנים ראשונים ובוסריים של התפקיד החדש שצה"ל נאלץ לקחת על עצמו בשנתיים האחרונות. צה"ל תקף יעדים איראניים בסוריה, באופן שהוביל להחרפת העימות בין המדינות ולכך שאיראן ראתה בישראל את האיום המרכזי עליה (גזית, 2022). הפעלת הכוח חרגה מפעם לפעם ממעגל ראשון לעבר מעגלים רחוקים יותר ופעילותו כללה נדבכים נוספים, מחילופי מודיעין, דרך שיתופי פעולה בתחומים של בניין כוח ועד להעברת סיוע רפואי או לוגיסטי (כפי שהיה גם בעבר), שלא נועדו לשרת תכליות צבאיות גרידא. לכוח הצבאי של ישראל היה גם תפקיד חשוב בכינון שיתופי הפעולה האזוריים של ישראל, לרבות עם חלק ממדינות המפרץ, נגד איראן ובעלות בריתה, כמו גם עם מדינות הים התיכון.

נוסף על כך, לצה"ל היה תפקיד חשוב בהרחבת העומק האסטרטגי של ישראל. מערכת ההבנות והקשרים הצבאיים שנוצרו בין נציגי צה"ל למקביליהם, למשל בירדן וביוון, היו חיוניות על מנת

ליצור עומק שממנו יכולה ישראל לפעול נגד אויביה ולהגן על נכסים. אמנם בין ישראל לבין ירדן ויוון הייתה מערכת יחסים ביטחונית חשאית במשך שנים ארוכות, אולם השינוי באותן שנים נבע מכך שיחסים אלה כוונו יותר ויותר לטובת המאבק באיראן ובני בריתה. ביטוי נוסף לשינוי היה מעבר של ישראל למרחב האחריות של פיקוד מרכז האמריקאי (Centcom) בשנת 2021. ההחלטה הייתה סנונית להעצמת שת"פ המבצעי והמודיעיני של צה"ל עם כוחות קואליציה מערביים ומהאזור באופן שהתבטא שנים לאחר מכן בכמה מבצעים לרבות "עם כלביא"³. המעבר של ישראל למרחב של פיקוד מרכז האמריקאי פישט והקל על התיאום בין הצדדים ואפשר להעמיק את האינטגרציה בתכנון, במבצעים ובמודיעין. הוא עדיין מגלם פוטנציאל נוסף לתצורות מבצעיות חדשות (על נגזרותיהן האסטרטגיות) של פעולה משותפת הכוללת לא רק את ישראל וארה"ב, אלא גם מדינות נוספות, לרבות חלק ממדינות האזור.

צה"ל לא השכיל להמשיג לעצמו את השינויים הללו ולא ראה בהם יותר מתוצר לוואי של עיקר המאמץ הצבאי במעגל ראשון. האסטרטגיה של צה"ל התמקדה לאורך ההיסטוריה באופן טבעי באויביה של ישראל במעגל ראשון, בין אם אלה היו צבאות מדינות ערב, ארגוני טרור פלסטיניים או "צבאות טרור" של איראן. הבחירה בכך נבעה ממגוון סיבות, החל בנסיבות הגאוגראפיות הייחודיות של ישראל המקנות עדיפות ללחימה בקווי מבצעים פנימיים נגד קואליציות עדיפות מבחינה כמותית; מגבלות משאבים כרוניות; והתפיסה המתמשכת שלפיה לנוכח מגבלות העוצמה של ישראל יש להתמודד עם איומים צבאיים מרוחקים באמצעות שותפים או באמצעים לא-צבאיים (פינקל, 2022). הן מסמכי אסטרטגיית צה"ל מ-2015 ומ-2018 והן מסמך תפיסת ההפעלה משנת 2020 ביטאו את הבנתו של צה"ל, כי משימותיו המרכזיות כרוכות בהתמודדות עם איומי מעגל ראשון ולמולו עליו לבנות את כוחותיו ולהכווין את התכנון האופרטיבי. בדיעבד ייתכן, כי המיקוד במעגל הראשון נבע גם ממשאלת לב בצה"ל לגבי השלכות הסכסוך הגרעיני על איראן על האיום מצידה, בעוד שגם לאחר יציאת ארה"ב מהסכסוך במאי 2018, מערכת הביטחון איחרה להפנים את הפוטנציאל להתגברות העימות בין הצדדים. שאלת תפקידו האזורי של צה"ל העסיקה אותו לאורך אותן השנים והתבטאה בדיון מתמשך בשורותיו, דיון שגבר ככל שגדלה ההכרה על אודות האיום הישיר הנשקף מצד איראן ועל אודות ההצלחה החלקית של האסטרטגיה שהתמקדה במעגל ראשון באופן בלעדי.⁴

חלק ב' – הדרך מהמלחמה

השינוי בדפוסי הפעולה של צה"ל הוא חלק מההשתנות הרחבה יותר של היציבה הביטחונית הישראלית – יציבה התקפית החותרת לטובת השגת תכליות שאפתניות, גם אם לא הוגדרו כך באופן רשמי, של שינוי התנאים הביטחוניים היסודיים בסביבתה של ישראל. כלומר בשונה מהעבר, ובוודאי בזמן לחימה, צה"ל כבר אינו חותר בראש ובראשונה לשמר את המצב האסטרטגי ואת המגמות האזוריות הקיימות, אלא מהווה שותף פעיל במאמץ הלאומי לשנותם.

במלחמה צה"ל היה מצוי לפרקים במעין מלחמה טוטאלית (Ortal, 2024). מלחמה שבה הוא נדרש לגייס את מרב משאבי המדינה, הכלליים והחברתיים, לרבות מאות אלפי חיילי צבא המילואים שגויסו לתקופה ממושכת. הלחימה כללה הן מאמץ צבאי המכוון נגד המרכיבים הצבאיים של המערכת היריבה, והן מאמץ צבאי לצורך שחיקת בסיס התמיכה האזרחי שלה. מלחמה ארוכה שמשכה מלכתחילה לא תוחם לפרק זמן מוגבל, באופן המבטא את התיעודף המובהק של יעדים ביטחוניים על פני שיקולי כלכלה ורווחה.

מבחינת יעדי המלחמה, החתירה להשמדת יכולותיו השלטוניות והצבאיות של חמאס משמעותה הינה הלכה למעשה שינוי משטר בעזה. בלבנון, החלשת מעמדו של חזבאללה והצבת הדרישה לפירוק הארגון מנשקו היוותה קריאה לשינוי הסדר הפנימי במדינה כפי שהתעצב בסיומה של מלחמת האזרחים ב-1989. באיראן, ייחלה ישראל לכך שפעולות צה"ל יהוו רוח גבית בעבור מתנגדי המשטר.

לצורך מימוש תכליות אלה, בעזה, בלבנון ובמקומות נוספים, נראה שהמלחמה החזירה דפוסי חשיבה ועשייה שנעדרו בעשורים האחרונים מהחשיבה הצבאית והולידה חדשים:

³ המאמר הושלם במהלך שנת 2025 לפני מבצע "שאגת הארז". הוא מופץ כעת לאחר שעבר את תהליכי העריכה, הביקורת והאישור הנדרשים. המחברים רואים במערכה הנוכחית חיזוק למתואר במאמר ואת חשיבות מימוש ההמלצות שבו לאסטרטגיית צה"ל עדכנית. זאת, בד בבד, עם התפתחות האתגרים לסדר האזורי, בטווח הזמן הקרוב והבינוני, חלקם דומים לאתגרי תקופת המלחמה הקרה, אותם השכיל לבטא גם הנרי קיסינג'ור בכתביו.

⁴ ניתן למצוא ביטוי לכך בטיטות מסמכי אסטרטגיית צה"ל מהשנים 2022 ו-2023 – שלא פורסמו.

מניעה אסטרטגית באמצעות מתקפה יזומה אווירית – בשנים שקדמו למלחמה צה"ל אמנם פעל למניעת איומים בתחומי בניין הכוח (למשל, נגד הגרעין הסורי, במסגרת המאבק בפרויקט הגרעין האיראני, ונגד התעצמות חזבאללה) ולסיכול איומי טרור, אולם ככלל מאמצים אלה נעשו כך שלא יגרמו להסלמה צבאית רחבה. המשמעות הייתה, פעמים רבות, ריסון עצמי ממהלכים התקפיים שגילמו פוטנציאל להישג מבצעי משמעותי (למשל, נגד פרויקט הדיוק של חזבאללה בלבנון), אם הם גילמו סיכון למיס'קלולציה בלתי נשלטת. עם זאת, במלחמה תקפה ישראל בצורה יזומה ונרחבת מטרת צבאיות בלבנון, בסוריה, תימן ובאיראן, תוך נכונות ומוכנות לעימות צבאי רחב. בשונה מבעבר, תקיפות אלה לא היו רק בתגובה לצעדי האויב והתבצעו מתוך ראייה ארוכת טווח של השפעתן על המאזן הצבאי בין הצדדים.

הכרעה צבאית קרקעית – האפשרות של הכרעה צבאית בעימותים במעגל ראשון הייתה נושא שנוי במחלוקת בצה"ל בעשורים האחרונים. יחד עם זאת, במלחמה צה"ל הכריע את הכוח הצבאי הן של חזבאללה והן של חמאס תוך פרק זמן קצר יחסית וללא אבדות רבות לכוחות או מחיר כבד מאוד לעורף האזרחי. ההכרעה התבצעה באמצעות גישות שונות – שחיקה יבשתית בעזה ומהלומות מערכתיות בלבנון. בזיקה הדוקה לחזרת רעיון ההכרעה, נראה גם שהמלחמה פתרה את אחת משאלות היסוד שהעסיקו את הממסד הביטחוני והיא מה תפקידו של הכוח היבשתי בעוצמה הצבאית של ישראל. למרות ההסתייגויות ביחס אליו בצה"ל ומחוצה לו, הכוח היבשתי הצליח להביא להישגים מבצעיים משמעותיים. המלחמה המחישה את המועילות הרבה של צוותי קרב המשולבים החטיבתיים הנהנים מסיוע אווירי קרוב (מעטפת אש) ותמיכה מודיעינית התפורה למידותיו של התמרון, כגון גם מדרגות חופש רחבות יחסית בהפעלת הכוח ומשכה בסביבה עירונית צפופה ומיושבת חלקית.

כיבוש שטח אויב והחזקתו הממושכת בידי כוחות יבשתיים – כפי שמסביר ד"ר מאיר פינקל, במלחמות של ישראל נגד צבאות ערב (בעשורים הראשונים של המדינה) כיבוש שטח והחזקתו לצורך טיהור מאויבים, יישבו וסיפוחו או החזקתו הזמנית כחלק ממשא מתן מדיני, היה חלק בלתי נפרד מהמעשה הצבאי. במהלך עשרות שנים של לוחמה בטרור או מבצעי אש מנגד, צה"ל ומדינת ישראל זנחו ככלל את רעיון כיבוש השטח בין אם משום שנתפס כלא רלוונטי ביחס לאופי האיומים או כלא-לגיטימי לנוכח המשמעות של כיבוש לדימוי ולמעמדה הדיפלומטי של ישראל. עם זאת, בעקבות המלחמה והצרכים הביטחוניים הייחודיים שהיא יצרה, כמו גם ההזדמנויות החדשות שנוצרו, מדינת ישראל אימצה חזרה את רעיון השליטה המבצעית בשטחים שמהם נשקף איום ביטחוני, בעזה, בלבנון ובסוריה (פינקל, 2024). בה בעת, צה"ל הצליח להשיג שליטה מבצעית גם בזירות מרוחקות מגבולות ישראל ומבלי לכבוש ולהחזיק בשטח, אלא באמצעות יתרונות מבצעיים בממדי האוויר, המודיעין, השו"ב והספקטרום.

מהלומות רב-ממדיות – תפיסת המהלומה הרב-ממדי הייתה נוכחית בחשיבה הצבאית לכל הפחות מאז תחילת שנות ה-2000 והיא הובלטה במיוחד בתפיסת ההפעלה של צה"ל ב-2019, אולם לא באה לידי ביטוי בצורה מלאה בשורת המבצעים של צה"ל בעזה שהתקיימו מאז ועד למלחמה. במהלך המלחמה הופעלו באופן ממושך, חזרתי ומסונכרן יכולת אש יבשתיות (לרבות ארטילריה יבשתית), ימיות (מספינות בסמוך לזירות עימות) ואוויריות (מפלטפורמות מאוישות ובלתי מאוישות). אלה הופעלו לעיתים על בסיס מודיעין חקור מבעוד מועד ולעיתים על בסיס זיהוי מטרת בזמן אמת, כחלק מסיוע לכוחות מתמרנים וכחלק ממאמץ אש ממוקד נגד מרכז כובד בעומק.

הגנה אווירית רב-זרועית – לנוכח מגוון איומים (מרחפנים ועד לטילים בליסטיים), בזירות מעגל ראשון, מעגל שני ומעגל שלישי, באופן עצמאי וכחלק מקואליציה מרובת שחקנים. חרף החששות המוקדמים כי מערכת ההגנה האווירית של ישראל תקרוס לנוכח היקף וגיוון איומים בתרחיש של עימות רב-זרועי, צומצמו הישגי האויב בממד האווירי בצורה משמעותית לאורך כל תקופת המלחמה. דפוסי פעילותו החדשים-ישנים של צה"ל יוצקים תוכן חדש ומשקל עדכני למונחי היסוד של תפיסת הביטחון, הקיימים ואלה אשר התווספו במהלך המלחמה. גישתו החדשה של צה"ל, מעניקה תפקיד גדול מבעבר לתכליות של אכיפה, של מניעה ושל הכרעה, תוך צמצום ההסתמכות על מרכיבי ההרתעה וההרתעה:⁵

א. אכיפה וכפייה – במסגרת שינוי המציאות האזורית לטובתה של ישראל, צה"ל עסוק רבות באכיפה, כלומר כפיית שינוי בהתנהגות של היריב באמצעות איום שימוש בכוח או שימוש

⁵ חלק זה מבוסס בין השאר על סדרת ימי עיון שנערכו במרכז דדו במהלך שנת 2025 בנושא המרכיבים הביטחוניים של תפיסת הביטחון הלאומי לאור אירועי ה-7 באוקטובר ומלחמת "התקומה".

- בו. היגיון זה יכול לבוא לידי ביטוי באכיפה של הסדרי ביטחון חדשים ומשופרים, למשל, בעזה, בלבנון ובסוריה וייתכן שבעתיד גם באיראן. המושג הופך בהדרגה להיות ההיגיון המכונן בהבניית המעשה הצבאי בעת הנוכחית.
- ב. מניעה – לאורך שנים ארוכות הייתה העדפה ניכרת לגישה צבאית הגנתית, שנשענה בעיקר על הרתעה ועל הכלה. אחד מהשינויים המשמעותיים ביותר בצה"ל בעקבות המלחמה, הוא המעבר לגישה יוזמת, פעלתנית והתקפית יותר, בדמות היגיון המניעה, כלומר פעולה צבאית שנועדה למנוע מבעוד מועד היווצרותו של איום צבאי בלתי נסבל על ישראל. המושג מניעה אמנם היה נוכח גם במסמכי אסטרטגיה קודמים של צה"ל ואף הופיע כאחת משתי גישות היסוד של הפעלת הכוח של צה"ל (לצד הכרעה) במסמך אסטרטגיית צה"ל מ-2018, אולם המשמעות הנוכחית של המושג שונה מאוד. במסמך אסטרטגיית צה"ל נעשה שימוש במושג כדי להסביר את ההיגיון מאחורי פעילות מתחת לרף המלחמה, בדגש על מבי"ם, הרי שכפי שהוסבר קודם לכן, היום הנכונות של צה"ל לפעול למניעת איומים מגלמת נכונות ומוכנות רבה יותר מבעבר לכך שפעולותיו יובילו ללחימה עצימה וממושכת.
- ג. הכרעה – המושג מוכר לנו כפגיעה קשה ביכולת וברצון של היריב להמשיך בעימות הצבאי ולממש את יעדיו באמצעות הפעלת כוחו. בד בבד, בעת הנוכחית, השימוש במושג ההכרעה מצריך הבחנה בין הכרעה כאירוע, כלומר חד-פעמי וחולף לבין הכרעה כמצב מתמשך ויציב יחסית. שכן נראה שהפעלת הכוח של צה"ל מקנה למושג הכרעה ביטויים מבצעיים נוספים, משינוי משטר ועד השמדה מוחלטת של האויב. ההבחנה הינה חיונית, למשל, כדי להבין את מטרות צה"ל בעזה, הכוללות הן את הכרעת האויב בכל מפגש טקטי והן את הכרעת המערכת היריבה של חמאס בכללותה באמצעות השמדתה או הדחתה ממעמדה השלטוני.
- ד. הרתעה – מצב שבו צד אי מאיים על צד ב', שעלות הפעולה של צד ב' תהיה גבוהה מהרווח הצפוי לו ממנה, במטרה למנוע את פעולתו ולשמר את הסטטוס קוו. ייתכן ומשקלה היחסי של ההרתעה הינו משתנה בתפיסת הביטחון הנגלית של ישראל. קיימות לכך 2 סיבות מרכזיות – הראשונה, בעוד שהרתעה הינה אסטרטגיה ההולמת מדיניות סטטוס קוו, הרי שישראל כיום חותרת ליצור מציאות ביטחונית-מדינית חדשה ומשופרת במזה"ת. הסיבה השנייה הינה המשקל הגדל באופן יחסי של המושגים מניעה, אכיפה וכפייה כהיגיון צבאי, באופן שהלכה למעשה מפחית את ההסתמכות על הרתעה.
- ה. התרעה – נועדה לצמצם את הסיכון להפתעה מצד האויב ובפרט למנוע הפתעה אסטרטגית, כלומר קריסת ההרתעה. להתרעה קיימות כמה רמות: אסטרטגית – קרי התרעה על מתקפת פתע העלולה להוביל למלחמה; התרעה אופרטיבית – מתייחסת להגיונות וליכולות פעולה של היריב, המשליכות על תהליכי בניין הכוח ועל התוכניות האופרטיביות; התרעה טקטית – התרעה מצבית וממוקדת בגורם מבצע, בזמן, במקום ובמתווה, שתפקידה להניע פעולה מיידיית (למשל, סיכול פיגוע) (Eiran, 2025). גם משקלה היחסי של ההרתעה נראה שפוחת ביחס לעבר (הגם שעודנה רלוונטית), לנוכח משקלם הגדל של המושגים מניעה, אכיפה וכפייה.
- ו. הגנה ומגננה – בעוד שאירועי ה-7 באוקטובר ואופי האיומים על העורף הצבאי והאזרחי מחזקים את תפקיד מאמצי ההגנה הרב-מימדיות לצורך שלילת הישגים מהאויב ובלמתו, הרי שבאסטרטגיה הנוכחית חל שינוי ביציבה הבסיסית של צה"ל, ממגננה למתקפה. כלומר בשונה מהעבר, ובוודאי בזמן המלחמה, צה"ל כאמור כבר אינו חותר בראש ובראשונה לשמר את המצב האסטרטגי ואת המגמות האזוריות הקיימות. מאמצי ההגנה הינם חיוניים הן ביחס לשגרת החיים בעורף והן לצורך שימור רציפות צבאית ולאומית. הגנה חזקה מאפשרת חופש פעולה למקבל ההחלטות.
- ז. חוסן – היכולת של צה"ל להתנהג באופן אדפטיבי בעת משבר (למשל, מתקפת פתע של אויב או אסון לאומי) כדי לשוב במהרה לרמת התפקוד קודם למשבר או לרמה טובה ממנו בעקבות למידה ממנו. המושג לא היה חלק מסל המושגים שבהם עשה צה"ל שימוש בשנים האחרונות. קרוב אליו, אך לא זהה, היה השילוב של המונח "אנטי שביר" באסטרטגיית צה"ל 2023 שלא קיבלה תוקף רשמי.

פרק שני – המזרח התיכון בעקבות הישגי צה"ל במלחמה

את מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") ניתן לבחון גם כנקודת שיא במאבק ארוך השנים של ישראל על מקומה בסדר האזורי במזרח התיכון.

בשנות המלחמה, השתנה המזה"ת ככלל לטובה ובהתאם ליעדיה הלאומיים המתעדכנים של מדינת ישראל, ובראשם הבטחת ביטחון ותחושת הביטחון לאזרחיה; חיזוק ההרתעה הבסיסית של ישראל; החלשה משמעותית של האיום הנשקף מצד איראן ובעלות בריתה על ישראל; וקידום תהליכי הנורמליזציה והאינטגרציה האזוריים שהחלו עוד קודם למלחמה.⁶ אמנם לא נכון יהיה לזקוף את השינויים הללו אך ורק לפעילותו המבצעית של צה"ל וקיימים שורה ארוכה של משתנים נוספים וחשובים, אך ספק אם השינויים במזה"ת שיתוארו בהמשך הפרק היו מתאפשרים ללא הישגיו הגבוהים של צה"ל בכל זירות המלחמה. בחינת תפקידו של צה"ל בביטחון הלאומי באמצעות שינויים אלה מאפשרת לנו לחשוב על ייעודו, על משימותיו ועל צורות התפקוד שלו.

שיפור במאזן הכוחות האזורי לטובת ישראל

במלחמת התקומה הצליחה ישראל להפריך את התזה שעמדה בבסיס האסטרטגיה הצבאית של איראן באזור במהלך העשורים האחרונים, התזה שלפיה איראן יכולה להרחיב ולבסס את השפעתה בשורה של מרחבים גאוגרפיים – ישירות ובאמצעות שלוחים – מבלי להסתכן במלחמה בגבולותיה. במלחמה גרעה ישראל רבות מהיכולות הצבאיות של "צבאות הטרור", חמאס בעזה וחזבאללה בלבנון, כמו גם ממליציות נוספות ברחבי האזור, באופן אשר נכון לכתיבת שורות אלה, הלכה למעשה, צמצם באופן ניכר את יכולתם לאיים ולפגוע בישראל כבעבר.⁷ איראן ובעלות בריתה אמנם לא זנחו את רעיון השמדת ישראל, אולם בפועל, העימות עם ישראל לא רק החליש אותן צבאית, אלא גם חשף את פגיעותן ואת מגבלות היכולת הצבאית שלהן. אולי העדות המרכזית למצבם הוא היעדר פעילות צבאית משמעותית מצד בעלות הברית של איראן נגד ישראל במהלך ימי המבצע "עם כלביא" נגד איראן (IPF ו-INSS, 2025). חריג לרעה הוא ההישג המוגבל של ישראל נגד החותיים בתימן, אשר בדומה לארה"ב ולסעודיה קודם לכן, לא הצליחה לכפות באמצעים צבאיים על החותיים את הפסקת פעילותם, לא כל שכן לפגוע ביכולתם להשיג את יעדיהם ארוכי הטווח (לרבות בהקשרי בניין הכוח).

הפגיעה בחמאס בעזה ובחזבאללה בלבנון הובילה לערעור של מעמדם השלטוני ואפשרה לגורמי כוח אחרים בעזה ובלבנון, לקרוא עליהם תיגר, עד כדי הדחתם הלכה למעשה ממעמדם השלטוני הבכיר. במילים אחרות, המלחמה הובילה לשינוי הגאוגרפיה של המזרח התיכון. בסוריה, בלבנון ובעזה מתקיימים תהליכים פנימיים, בעקבות המלחמה, הנוגעים לצביונם של מרחבים אלה, עד כדי שינוי מאפייני יסוד של זהותם המדינית כפי שהיו מוכרים לנו בעשורים האחרונים – סוף שלטון משפחת אסד בסוריה, ערעור מעמדו ההגמוני של חזבאללה בלבנון והאפשרות לסיום תפקידו השלטוני של חמאס בעזה. נוכחות חיילי צה"ל בשטחן משנה הלכה למעשה את גבולותיהן.

חופש הפעולה המבצעי שנוצר לצה"ל בעקבות הפגיעה בחמאס, בחזבאללה ובצבא סוריה, היה גורם מאפשר חיוני ביכולת של ישראל לפגוע באיראן, במסגרת מבצע "עם כלביא", עד כדי הסגת פרויקט הגרעין לאחור וגריעה של יכולות צבאיות רבות. היחלשות כוחם הצבאי של איראן ושל בעלות בריתה בולטת במיוחד הן לנוכח התעצמות דימוי העוצמה הצבאי של ישראל והן לנוכח כשירות הכוחות הצה"ליים כפי שהופגנה במלחמה הממושכת, ומצבם בעקבותיה.

על דימוי העוצמה הישראלי בעקבות המלחמה ניתן ללמוד גם מהחרפת הוויכוח הפנימי בעולם הערבי בנושא היחס לישראל, בין הקולות הקוראים לקבל את קיומה כעובדה מוגמרת ובין אלה הקוראים דווקא להחריף את המאבק בה.⁸ חלק מאלה המזהים את התגברות העוצמה הצבאית של ישראל ואת השינוי בתפקידה באזור אף קוראים ליצירת קואליציה אזורית חדשה כדי לאזן אותה

⁶ מבוסס על מסמך "תיקוף הערכת מצב הביטחון הלאומי – אוגוסט 2025 מדיניות החוץ והביטחון של ישראל" שנכתב בידי המטה לביטחון לאומי בתאריך 25 באוגוסט 2025. עמ' 6. המסמך אינו נגיש לעיון הציבור.

⁷ ההחלשה הצבאית מתבטאת בהריגה של ההנהגות שהחזיקו בניסיון רב ובכושר הנהגה וכריזמה שמחליפיהם לא בהכרח מחזיקים, עשרות אלפי לוחמים הרוגים, אובדן עשרות אחוזים מיכולות האש, אובדן היקף רחב של תשתיות ונכסים פיזיים.

⁸ מחד גיסא, טוען יוחנן צורף כי "קולות רבים ומשפיעים בעולם הערבי, ביניהם מקורבים לחמאס, קוראים לארגון וגם למיליציות השונות הקרובות לה אידיאולוגית להניח את נשקן ולחדול מההתנגדות המזויינת". את השינוי הזה ביחס לישראל מציב יוחנן בהמשך לתהליך היסטורי אורך טווח של הכרה הדרגתית מצד העולם הערבי בישראל וכך שקיומה הוא אינו בר חלוף (צורף, 2025). מנגד, כפי שמראה החוקר שאול ברטל, ניתוח של "אמנת חכמי הדת של האומה בסוגיית "מבול אל-אקצא", מיוני 2025, מצביע דווקא על התרחבות והתמסדות על רעיון ההתנגדות ועל כך שמנהיגים דתיים רבים באזור רואים במלחמה בעזה "נחוץ, חיוני ומובן" כחלק מהמאבק המתמשך נגד ישראל (ברטל, 2025). על אף השוני בין הגישות כלפי ישראל העולות ממחקריהם של צורף וברטל, המשותף להם הוא שהם מלמדים על השינוי בדימוי העוצמה הישראלי, בין אם הוא מחייב לקבל את ישראל או דווקא להמשיך ולהיאבק בה.

ולחגביל את חופש הפעולה שלה. השינוי בדימוי הישראלי בהקשר זה מלמד גם על הסיכונים הכרוכים בשינוי במאזן הכוחות לטובת ישראל (Hassanein, 2025; Vakil, 2025). השינוי השלילי בדימוייה של ישראל בעיני חלק ממדינות האזור הוא לא השינוי היחיד שאינו מיטיב עם ישראל. מדינה נוספת באזור אשר התחזק מעמדה הינה תורכיה, שניצלה במהירות את האירועים במזה"ת לצורך הרחבת מעורבותה, נוכחותה והשפעתה בכמה זירות, מסוריה ולבנון, דרך עזה ועד לעיראק במקביל להרחבת פעילותה בכמה מוקדים באפריקה ובים התיכון. בעוד שתורכיה רואה בישראל איום והיחסים בין המדינות הורעו במהלך שנות המלחמה, טרם התבררה תמונת היחסים בין המדינות במיוחד לנוכח הקרבה בינה לבין ארצות הברית, הקרבה האידיאולוגית לארגוני אח"ס אנטי-ישראליים, השאיפות האזוריות של המשטר והתעצמות תפקידה האזורי של תורכיה.

בישראל קיימות גישות שונות ביחס לתורכיה ולעתיד היחסים עימה. מחד גיסא, יש המזהירים כי העת הנוכחית היא שעת כושר בעבור תורכיה לממש את שאיפותיה הנאדירות לצורך כינון מחדש של אימפריה הגמונית. לאזהרות אלה נלווים התיאורים על אודות בניין הכוח הצבאי של תורכיה בשנים האחרונות אשר מציב אתגר של ממש לעליונות הישראלית בממד הימי, כמו גם תמיכתה בקבוצות אסלאמיסטיות חמושות באזור והנוכחות התורכית הצבאית ברחבי האזור אשר הלכה למעשה מכתרת את ישראל כבר היום. גישה אחרת רואה בתורכיה מעצמה אזורית אשר אמנם בעלת אינטרסים אזוריים שחלקם מנוגדים לאלה של ישראל, אולם בשונה מאיראן, למשל, היא אינה מכריזה פעם אחר פעם על כוונות להשמיד את ישראל, חברה במסגרות בינ"ל מערביות (לרבות נאט"ו) ואף ממשיכה לקיים מערכת יחסים דיפלומטית עם ישראל. יתרה מכך, המחזיקים בגישה הזו מצביעים על היחס לאיראן כמכנה משותף לישראל ותורכיה ועל כך שמהלכים הסדריים הנוגעים לסוגייה הפלסטינית עשויים להוביל לשיפור ביחסי תורכיה-ישראל.

כך או כך, המשמעות המיידית בעבור צה"ל הינה שלא ניתן עוד להדחיק את העיסוק בתורכיה ויש לבחון שילוב של העיסוק בה כמרכיב באסטרטגיה הצבאית שלנו בשנים הקרובות. עיסוק בתורכיה במסגרת אסטרטגית צה"ל אין משמעותו מיצובה כאיום צבאי מידי, אלא מבטא את ההכרה כי כל אסטרטגיה צבאית אזורית חייבת להכיר במאזן הכוחות החדש שנוצר בעקבות המלחמה, במסגרתו ניצבת תורכיה, כמעצמה אזורית, שמהווה חלק מרכזי יותר מבעבר באזור.

כוחות אוגדה 210, בהם יחידת האלפניסטים ויהל"ם, במוצבי צבא סוריה בכתר החרמון (צילום: דובר צה"ל).

שולי ביטחון והסדרי ביטחון משופרים

בעקבות המלחמה, צה"ל פועל מעבר לגבולותיה של ישראל בסוריה, לבנון ובעזה באופן רציף ומתמשך ומחזיק צבאית באזורים שבהם הוא מצוי לצרכים מדיניים וצבאיים. הדיון בנושא המשמעותיות של הנוכחות הצבאית מעבר לגבולות ישראל כרוך באופן טבעי במידה רבה של חוסר ודאות. הלחצים שישראל מתמודדת איתם להסיג את כוחותיה, הן משחקנים באזור והן לנוכח מגבלות המשאבים, עלולים להוביל להחלטה לשנות את מאפייני הנוכחות או אפילו לסיימה. יחד עם זאת, קיים פוטנציאל דומה גם להתמשכות הנוכחות ואף להתרחבותה, בוודאי בתרחישים של התחדשות הלחימה באותם אזורים. חלק זה עוסק בתרחיש של המשך הנוכחות הצבאית באזורים

אלה משום שנראה שזה התרחיש העדיף מבחינת האינטרסים של מדינת ישראל, בוודאי ביחס למצב לפני המלחמה (ארבל ורוטר, 1999).

במישור המדיני, השליטה המבצעית בשטחן של סוריה ולבנון ובכל רחבי עזה, מהווה גם קלף מיקוח ו/או מנוף לחץ בתהליכי משא ומתן על הסדרי הביטחון העתידיים בין הצדדים. מבחינה צבאית, שטחים אלה מגדילים את שולי הביטחון של ישראל ומקנים לה עומק אסטרטגי להתמודדות עם מתקפות קרקעיות ואחרות, כלומר הם מספקים הגנה משופרת על האזרחים, על שטחים חיוניים בסמוך לגבולות ובהתאם תחושת ביטחון גבוהה יותר. מדובר במרחב גדול יותר לבלימת מתקפה טרם פרצה את גבולות מדינת ישראל ויצירה של קו הגנה ראשון מחוץ לגבולות המדינה שיאפשר במקרה של כישלון לסגת לקו הגנה שני. במצב זה מוגן העורף, האזרחי והצבאי, באמצעות שני קווי הגנה שלפחות אחד מהם נמצא מעבר לגבולות המדינה. במקביל, השטח שבו אוחזים הכוחות מהווה מרחב התרעה והרתעה משופר. הרתעה משום שהשטח קרוב יותר לנכסים חיוניים של האויב באופן אשר עשוי להעצים את המורתעות שלהם מליזום מתקפה. שיפור ההרתעה במונח של היכולת לצפות בתנועת האויב מבעוד מועד קודם הגיע לשטחנו. על כן ולנוכח גבולותיה הצרים של המדינה ומיעוטם היחסי של נקודות מפתח בשטחה, לאחזקת השטח מעבר לגבולות ישראל יתרונות צבאיים ברורים.

בין המרכיבים הצבאיים של הסדרי ביטחון שייתכן ויתגבשו, ניתן לציין – מיקום כוחות הצדדים, פירוק ובקרת נשק במרחב הטריטוריאלי המוגדר, הסכמה לגבי המרחב שלגביו מתקיימים הסדרי הביטחון, מנגנוני הידברות בין הצדדים לצורך ניהול משברים אפשריים, מעורבות אפשרית של צד שלישי (מערביות ועד להגדרה מוסכמת מראש של תפקידו במימוש ההסדרים). הביטחון שהסדרים אלה אמורים לספק כמובן שיהיה מושג גמיש ואין כל ציפייה שהסדרים אלה יבטיחו ביטחון מוחלט. עם זאת, המצב העדכני בכל אחת מהזירות הללו, נכון למועד כתיבת שורות אלה, מאפשר לישראל לדרוש דרישות ביטחוניות רבות יותר, אשר מצד אחד יגדילו את הביטחון של הצד הישראלי ומצד שני יגבילו את הצד השני.

קיימים כמה תרחישים אפשריים לאופן שבו יתעצבו בסופו של דבר הסדרי הביטחון החדשים על בסיס נוכחות הכוחות של צה"ל בשטחי סוריה, לבנון ועזה: מתרחיש שבו כוחותינו ממשיכים להחזיק בכל מרחב השטח שאותו הם תפסו ומעצבים אותו בהתאם לצרכים הצבאיים הקונקרטיים למול אותה זירה; תרחיש שבו צה"ל נערך במספר נקודות מצומצם יחסית במסגרת אותו שטח – נקודות מפתח לצרכים הגנתיים או מודיעיניים, למשל. זאת כאמור מתוך הנחה שהשליטה באותן נקודות תהווה ערובה מספקת על מנת למצות את היתרונות הצבאיים באותו מרחב, למשל, לצורך בלימת מתקפת פתע קרקעית. תרחיש שלישי הוא החלטה הדדית של ישראל והצד השני על פירוז השטח ועצם הפעילות של אחד מהצדדים בו מבחינה צבאית עשויה לשמש עילה לפתיחה במתקפת נגד.

פרק שלישי – כיצד על צה"ל להשתנות? כיוונים ראשוניים לאסטרטגיה בשנים הבאות

לצד השינויים שתוארו במזה"ת בעקבות המלחמה ובתפקודיו של צה"ל במהלך התקופה, צה"ל חווה שינויים משמעותיים נוספים המקרינים על הביטחון הלאומי של ישראל – תום עידן הסדר העולמי הליברלי והמעבר למערכת של גושים מתחרים, בראשות ארה"ב וסין, ומגמות עומק בחברה הישראלית המתבטאים בין השאר בהעצמת המחלוקות הפנימיות, באופן המשליך גם על דימוי הצבא ומעמדו בעיני הציבור ונבחריו. העת הנוכחית של חשיבה מחודשת על עקרונות תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל ועל אסטרטגיית צה"ל והתרחיש מהווים הזדמנות ייחודית לכך.

השאלה המרכזית הינה כיצד על צה"ל להשתנות באופן שיאפשר לו למלא בצורה מיטבית את תפקידו החדש במזה"ת ולהתמודד עם האיום מצד איראן, תורכיה ובזירה הפלסטינית? כיצד יוכל להבטיח ניצחון גם בתרחיש של מתקפת פתע רב-זירתית? על אף השינויים החיוביים המשמעותיים שחלו בדפוסי פעילותו של צה"ל במהלך המלחמה, עליו להמשיך ולהשתנות – תפיסה, ארגון ואמל"ח.

הסיכונים הגלומים בכך שצה"ל יסרב להכיר בזרותו המתעדכנת ולהשתנות בהתאם, היו ניכרים כבר במהלך המלחמה עצמה:

הפערים התפיסתיים

צה"ל התקשה להפנים את הציפיות החדשות ממנו ביחס לתפקידו בביטחון הלאומי של ישראל, לרבות מצד הדרג המדיני. השאלה כיצד לתרגם הישגים צבאיים לשינוי מציאות ברקיימא וארוך טווח כמובן אינה ייחודית למלחמת התקומה. במלחמה הנוכחית, עם התקדמותה והצטברות ההישגים הצבאיים בזירות השונות, התברר שאלה לבדם אינם מספקים כדי להשיג את יעדי המלחמה, המוצהרים ואלה שאינם. סיבה אפשרית לכך היא מידת ההבנה של צה"ל את מטרות המלחמה ואת אופייה; בהתייחס לאופן שבו הדרג המדיני הבין נושאים אלה. בעוד שמתח זה הוא לכאורה מובנה וטבעי במסגרת מערכת יחסים בין מדרגית, היעדר הלימה בין גישות הצדדים על יעדי המלחמה, הוא בעל השלכות שליליות על הסינרגיה המדינית-צבאית במלחמה. במלחמת התקומה ייתכן שמצב זה יצר גם מקרים שבהם צה"ל היה תגובתי, ומופתע באופן שהשפיע על היכולת הלאומית להשיג את יעדיה. כך בעוד שצה"ל חתר לעיתים לסיים את המלחמה באמצעות מימוש מנגנוני ביטחון הסדריים (באופן חד-צדדי או הסכמי) ולצורך השגת יעדי הלחימה המוצהרים, הגישה האסטרטגית הנגלית בקרב ההנהגה המדינית הייתה של "הניצחון המוחלט", קרי חתירה לשינוי יסודי של המאפיינים המדיניים והביטחוניים בסביבתה של ישראל, לשנים ארוכות קדימה. כלומר שינוי היסטורי של הסדר האזורי במזרח התיכון. הפער בין גישתו של צה"ל לבין גישת ההנהגה המדינית הוביל לכך שחרף הפוטנציאל הרב בשימוש בכוח הצבאי של ישראל במזוה"ת (כפי שתואר בפרק ב'), כל עוד הוא לא בהלימה ליעדים הלאומיים ארוכי הטווח, לא רק שהוא שאינו מופעל בצורה מיטבית, אלא ייתכן שאופן הפעלתו גורם לתוצאות בלתי רצויות.

הפערים במערכת בניין הכוח הלאומית

השינויים במערכת הפעלת הכוח הלאומית לא לוו בשינויים בקנה מידה דומה במערכת בניין הכוח. עד לישורת האחרונה של המלחמה, מערכת בניין הכוח המשיכה ככלל לפעול כמי שפועלת בהתאם למסגרת תפיסית שחלף זמנה (החתירה למלחמות קצרות, עדיפות לשיקולי יעילות ומקסום משאבים, שאיפה לרכש על פני ייצור מקומי). לכן, על אף שנעשו כבר בתחילת הלחימה מאמצים רבים בתחומי בניין הכוח השונים ולאורך המלחמה נעשו גם התאמות ביכולות הייצור המקומי ובשרשראות האספקה של ישראל, בפועל פעמים רבות מדי לכוחות צה"ל לא היה את אורך הנשימה ואת הגמישות המשאבית אשר הייתה נחוצה להם לצורך קצב המבצעים הנחוץ וחופש הפעולה. יתרה מכך, למעט חיל האוויר ומספר יחידות מיוחדות, קיים סימן שאלה האם צה"ל אכן בעל היכולות הנדרשות לו לצורך פעילות ממושכת או חזרתית הרחק מגבולות המדינה. במבט קדימה, קיים סימן שאלה נוסף האם מערכת בניין הכוח, במאפייניה הנוכחיים, תאפשר לצה"ל לשמר את יתרונותיו היחסיים, לרבות העליונות בכל ממדי הלחימה, לנוכח תחרות הלמידה המתקיימת בינו לבין יריביו. בהקשר זה, למרות המודעות של מערכת הביטחון הישראלית לחשיבות של בסיס העליונות הטכנולוגית של צה"ל, לא מזהה מאמץ לאומי לתרגם את הפוטנציאל של העידן הטכנולוגי הנוכחי ואת יישומיו הצבאיים, לטובת שדה הקרב בעזה, בצפון, נגד איראן או נגד החות'ים. זאת, בעוד שאויבנו חותרים תחת יתרונותיה היחסיים של ישראל בין השאר באמצעות טכנולוגיות אזרחיות זמינות לרכישה וייצור מקומי שנופל מבחינה מדעית טכנולוגית מהמצוי בישראל ושותפותיה.

הפערים במערכת הפו"ש של צה"ל

הלחימה בכמה זירות במקביל לאורך תקופה ממושכת מתחה מאוד את מערכת הפיקוד והשליטה האסטרטגית של צה"ל, המפקדה הכללית. מאופן פעולת אגפי המטכ"ל, דרך שגרת הערכות המצב כחלק משעון הלחימה, ועד ליכולת של פורום מטכ"ל לקיים למידה מערכתית ביקורתית, הצטיירה מערכת הפו"ש כמי שמצויה במתיחת יתר ומתקשה לפתח ידע רלוונטי לנסיבות החדשות. לאורך המלחמה נשמעה ביקורת על תפקוד המפקדה הכללית הן מלמטה, מצד דרגי השטח הלוחמים והן מלמעלה, מצד נבחרי הציבור (בן ישי, 2025). על אף שבאופן טבעי היה הבדל בין הביקורת שנשמעה מצד כל אחד מהגורמים, המכנה המשותף להן להתרשמותנו היה הטענה המשתמעת שהמפקדה הכללית אינה מבינה את המלחמה ולכן גם מקבלת החלטות שגויות בתחומי בניין הכוח והפעלת הכוח. כך, למשל, בעוד שהמפקדה הכללית הייתה ממוקדת במלחמה ב"הסדרת מערכות" או ב"ניהוג בין-זירתית", כלומר בתהליכי ייעול ואופטימיזציה של הפעלת הכוח, נראה היה שנבחרי הציבור החזיקו בתאוריה חלופית של תפקיד הכוח הצבאי במלחמה. תאוריה לפיה הוא נועד לשרת "חזון" ארוך טווח ולא יעדים מבצעיים קצרי טווח בעלי קשר סיבתי ברור למטרות המלחמה

המוצהרות. המלחמה הנוכחית היא אינה הפעם הראשונה שבה המפקדה הכללית נתקלה בביקורת מסוג זה ולאורך העשור האחרון התפרסמו מחקרים שונים, אשר הצביעו על הקושי המתמשך של המפקדה הכללית למלא את תפקידה כמי שמנהיגה את היכולת של צה"ל לחשוב, לפעול, לבנות ולהשתנות.⁹ לכן, המלחמה שבה ומדגישה את הצורך לחשוב מחדש על השאלה האם ניתן לדמיין התארגנות שונה למפקדה הכללית בעלת דפוסי פעולה שונים ומועילים יותר.

הדרך קדימה – קווים ראשוניים להשתנות הנחוצה של צה"ל ושל מערכת הביטחון הישראלית

יעדי הפעלת כוח:

- א. מניעת היווצרות שחקן או ציר המציב איום צבאי הגובר על ישראל. על צה"ל לשמר מאזן עוצמה צבאי הנוטה לטובתה של ישראל, כך שלאף שחקן או קבוצה של שחקנים לא תהיה היכולת לנטרל את אפקטיביות כוחה הצבאי, לא כל שכן לגרום להכנעתה או לסיום תפקידה כבית הלאומי של העם היהודי.
- ב. מניעת גרעין צבאי או נב"ק במזה"ת. בנסיבות שבהן מאמצים דיפלומטיים אינם מצליחים להניא שחקנים מחתירה לנשק גרעיני ו/או נב"ק, על צה"ל להיות בעל היכולת לפעול בצורה התקפית לסיכול שאיפותיהם, גם בתרחיש שבו מדובר על מדינת שלום או ברית אברהם.
- ג. שימור ואכיפה של שולי ביטחון והסדרי ביטחון לאורך גבולות ישראל ופירוז מרחבים סמוכי גבול – עזה, דר"ל, אד"ס, סיני ולאורך הגבול עם ירדן. לאזרחי ישראל לא יישקף איום ישיר ומיידי ממדינות או משחקנים תת-מדינתיים לאורך ובסמוך לגבולותיה.
- ד. תיחום העימות הישיר עם איראן, החלשת האיום הישיר מצידה ודחיקתה מהשפעתה ממעגל ראשון. איראן תחדול מלפעול צבאית נגד ישראל, תחדול ממאמציה בתחומים צבאיים המציבים איום קיומי על ישראל והיא לא תהיה בעלת נוכחות והשפעה על גורמי כוח חמושים ועוינים לאורך גבולות ישראל.
- ה. שימור הגמוניה ביטחונית באיו"ש. לצה"ל וליתר שירותי הביטחון הישראליים יהיה חופש פעולה מלא בשטח איו"ש לצורך סיכול איומים מיידיים ומניעת התהוותם.
- ו. הכלת תורכיה ושימור מערכת היחסים ההסכמית עימה. מניעת תרגום האתגר שמציבה תורכיה לישראל באזור לאיום צבאי, תוך הימנעות מעימות צבאי רחב עימה.
- ז. מניעת התבססות צבאית של אויבים ושל יריבים במדינות שכנות. מדינות, כגון איראן ותורכיה או ארגונים, כגון דעאש לא יבססו נוכחות צבאית מאיימת במדינות לאורך גבולות ישראל.
- ח. מניעת היווצרות איום קיומי מצד סוריה. צה"ל בשיתוף גורמים נוספים במערכת הביטחון הישראלית ימנע מסוריה לפתח יכולות צבאיות קונבנציונליות או בלתי קונבנציונליות אשר יציבו איום קיומי על ישראל.
- ט. הפסקת ירי טמ"ר נגד ישראל. צה"ל לא יאפשר לאף שחקן מדינתי או תת-מדינתי במזרח התיכון לירות באופן מתמשך טילים, מעופפים או רקטות (טמ"ר) נגד יעדים בשטח מדינת ישראל.
- י. שימור חופש התנועה (לרבות חופש השיט) והסחר במזה"ת. צה"ל יאכוף את חופש התנועה לישראל וממנה בהתאם לחוק הבינ"ל בכלל הממדים הרלוונטיים במזרח התיכון, יבשה, אוויר וים.
- יא. התמודדות עם תרחיש של מלחמה אזורית הנפתחת במתקפת פתע רב-זירתית.
- יב. אבטחה והגנה על התשתיות ועל המרכיבים הנוספים של פרויקט ה-IMEC המצויים בשטחה של ישראל או בתרחיש שבו אחת מבעלות בריתה נדרשת לסיוע בהיבטים אלה.

מדיניות הפעלת הכוח:

במאמרם פורץ הדרך בנושא עיצוב מרחבי כמרכיב חדש בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, מתארים עינת גפנר ועמיחי דנינו בהרחבה את הצורך של ישראל לשוב ולמלא תפקיד פעיל בעיצוב פני הסביבה שבה מתקיימת המדינה (גפנר ודנינו, 2025). הכותבים קושרים את הצורך בשינויים

⁹ ראו ספרו של מאיר פינקל בנושא המטכ"ל (פינקל, 2020). הביקורת על תפקוד המטה הכללי אינה ייחודית לחוקרי מרכז דדו כמוכן. ראו, למשל, מאמרו של פרופסור אלי"ם (מיל) גבי סיבוני בנושא (סיבוני, 2011, עמ' 29-40). ראו גם מאמרים נוספים שפורסמו בכתב העת בין הקטבים בגיליונות אשר עסקו במטה הכללי.

בסביבתה של ישראל, כפי שתואר במאמר זה, אך גם בהכרה ששינויים אלה מערערים בצורה משמעותית מאוד את אדני תפיסת הביטחון הלאומי כפי שאלה מומשו בעשורים האחרונים. חשיבות מיוחדת מקנים גפנר ודנינו לראיית האסטרטגיה המוצעת של עיצוב מרחבי ככזאת אשר מיועדת לא רק להתמודדות עם איומים מיידיים או אפילו מתהווים אלא לאסטרטגיה אשר שמה דגש על שינוי של תנאי היסוד המאפשרים את קיומם של אלה. כלומר על ישראל לפעול באמצעות מגוון כלי העוצמה הלאומיים שיש לה, צבאיים ואחרים, כדי להרוס ולבנות מוסדות כלכליים, פוליטיים, חברתיים, ביטחוניים אחרים הנחוצים על מנת להבטיח שיפור ארוך טווח וברקיימא בסביבתה. מה אם כך המשמעות הצבאית של גישת עיצוב מרחבי ביטחוני, למשל, לטובת המאבק באיראן ובעלי בריתה? ראשית, אנו מציעים את ההגדרה הבאה למושג – נוכחות מבצעית ממושכת לטובת השגת שליטה וחופש פעולה מבצעיים, לרבות טיהור ובנייה מחדש של מרחבי לחימה, וזאת במטרה ליצור תנאים מועדפים להגשמת יעדיה הלאומיים של ישראל באותו אזור. בהמשך לכך, בהקשר של יחסי ישראל-איראן, המשמעות המעשית יכולה להיות, למשל, פעילות צבאית ממושכת וחזרתית נגד יעדים באיראן על בסיס נוכחות צבאית רחבה בסמוך לגבולותיה. ההתמודדות עם תורכיה עשויה להביא את צה"ל לקיים "טביעת רגל" כמשקל נגד לנוכחות התורכית ובהלימה לאינטרסים אזוריים של ישראל. זאת גם בזירות שמהן לא נשקף איום צבאי מיידי. הנוכחות, ימית או יבשתית, צריכה לכל הפחות ליצור לישראל תנאים מועדפים לתרחיש אפשרי ולא רצוי של חיכוך צבאי בין ישראל ותורכיה.

בניין כוח:

במחקר שהתפרסם בדצמבר 2024 טענו כי על ישראל לאמץ בעשור הקרוב אסטרטגיה של מדיניות תעשייתית מוכוונת יעדיעל ביטחוניים. הכוונה במדיניות תעשייתית "מדיניות ממשלתית המקדמת באופן מוצהר השתנות רחבה (טרנספורמציה) במבנה של הפעילות הכלכלית במשק במטרה לקדם יעד ציבורי מסוים, כגון חדשנות, פירון או צמיחה או לצורך התמודדות עם אתגרים לאומיים כגון משבר הסביבה, שיעורי אבטלה גבוהים במיוחד או קידום מוביליות חברתית (אוכלוסיות ו/או אזורים)".

במחקר הסברנו כי מימוש האסטרטגיה ראוי להיעשות במתכונת של כלכלת משימה הרוותמת את משאביה של המדינה לטובת השגת יעדים שאפתניים מבעבר בתחום הביטחון הלאומי, לרבות בניית העוצמה הצבאית הנחוצה לניצחון במערכה ממושכת ולעיצובו של סדר אזורי חדש. אסטרטגיה של מדיניות תעשייתית ביטחונית עשויה לאפשר לכוח הצבאי של ישראל אורך נשימה, קצב מבצעים¹⁰ וחופש פעולה גדולים יותר, כמו גם יתרונות יחסיים מובהקים בחלק מממדי הלחימה. צרכים צבאיים בסיסיים אלה נפגעו כולם ממגבלות המשאבים שבהם נתקל צה"ל במהלך המלחמה באופן אשר פגע ביכולתו להשיג את מטרותיו המבצעיות ותרם להתארכות המלחמה. בה בעת, מדיניות תעשייתית גם תעניק לישראל עומק תעשייתי חדש שיכלול את (1) הרחבת יכולות הייצור המקומיות והבטחת היותן מתקדמות מבחינה טכנולוגית; (2) שרשראות אספקה כלל עולמיות מגוונות ויאנטישבריות; (3) יכולות אחסנה גדולות יותר של חומרי גלם, חלפים, חימושים ועוד; (4) העצמת ההון האנושי הנדרש למימוש האסטרטגיה במגזר הציבורי והפרטי. נוסף על כך, היא צפויה לתרום לנכסיות של ישראל בעיני בעלות בריתה (הנוכחיות והעתידיות), משום שהיא תגדיל את יכולתה של ישראל לסייע להן, אך גם תקטין את הסתמכותה עליהן; ותגדיל את בסיס הידע המדעי והטכנולוגי הנחוץ לצורך "קפיצת מדרגה" בתחומי הטכנולוגיות המפציעות. אמנם המלצתנו בנושא הינה לשינוי לאומי החורג מאסטרטגיית צה"ל, הרי שהיעדים שצוינו – חופש פעולה, קצב מבצעים, אורך נשימה ויתרונות יחסיים – הינם גם הצרכים המבצעיים הבסיסיים שלאורם נדרש צה"ל לתכנן את התוכנית הרב-שנתית החדשה שלו. לראייתנו, המלחמה המחייבה שבניגוד להנחות היסוד הרווחות של מערכת הביטחון לאורך השנים, צה"ל צריך ויכול

¹⁰ "קצב המבצעים מתייחס למספר הפעולות המבוצעות בזמן נתון. במבצעים, קצב הוא מושג יחסי הנמדד בהשוואה לקצב פעולות האויב. קצב מבצעים מהיר מתאר מצב שבו כוח מסוים מתפקד מהר יותר מאויבו (גם אם הוא מתפקד לאט ובכבדות). קצב המבצעים קשור ליכולת לעבור משימה למשימה בקצב שייצור לחץ בלתי פוסק על האויב וישלול ממנו את היכולת להגיב ביעילות. קצב המבצעים מושפע מאוד מהמהירות שבה הכוח מתכוון למשימה הבאה, מפעולות והנחיות של הכוחות הכפופים, של כוחות עמיתים ושל הדרג הממונה. כדי לממש עיקרון דרושה יכולת להתכוון למשימה הבאה תוך כדי קיום משימה נוכחית, ולעבור לביצוע שלה ללא עיכובים. שילוב פעולות המבוצעות ברזמנית יכול לאפשר את הקצב הנחוץ" (אמ"צותה"ד, 2019, עמ' 161; ראו גם את הדיון המרתק בנושא קצב המבצעים אצל: קמחי, 2021, עמ' 115-136).

לפעול לאורך תקופה ממושכת וכן כי היקף ומבנה הכוח הנוכחי אינו בהלימה לדרישות הגדלות מצה"ל. במילים אחרות צה"ל צריך לגדול בצורה משמעותית, בכוח אדם, באמצעי לחימה, בתשתיות ובהיבטים נוספים כדי לפעול בצורה סימולטנית הן במעגל ראשון והן ב"מעגלים רחוקים יותר" בשנים הקרובות. האתגר הניצב בפני צה"ל בהקשר זה הוא מיידי, שכן התחדשות הלחימה הרב-זירתית צפויה לחייב את צה"ל להכרעה סימולטנית במספר זירות, קרובות ומרוחקות, נגד אויבים שלפחות חלקם יהיו בעלי שיטות ויכולות צבאיות מתקדמות המתבססות על למידה מהלחימה בשנתיים האחרונות. בכל מקרה, אסור לתת לתהליכים נחוצים קצרי טווח של החזרה לכשירות וחיזוש מלאים, להעיב על ההשתנות הנחוצה לצורך העתיד הרחוק יותר שמגלים לא פחות אתגרים משמעותיים מאלה שעיימם התמודדו עד כה.

פו"ש וארגון:

מלחמת התקומה אתגרה את מערכת ההבנות הקיימת בצה"ל ביחס לחלוקה בין זירת המלחמה, זירות המערכה וזירות המבצעים. אופייה האזורי, הרב-זירתי והסימולטני של המלחמה, מאז החלה, מצריך את צה"ל לבחון את המזה"ת כמערכת אחת שבה מתקיים העימות הצבאי בינו לבין אויביה של מדינת ישראל מאז החלה המלחמה.

ההשתנות הארגונית הנדרשת מצה"ל נועדה אם כך לשפר את תהליכי הפו"ש והלמידה המערכתית של המטכ"ל ושל המפקדות הראשיות לאור הצרכים הגוברים והמשתנים תדיר של מלחמה רב-זירתית. היא נועדה לצמצם את התופעה של "עומס יתר" ו"מתחת יתר" במערכות הפו"ש והלמידה במטכ"ל ובמפקדות הראשיות הפוגעות ביכולת להכווין בצורה מיטבית את תהליכי בניין הכוח ואת תהליכי הפעלת הכוח. ההשתנות כוללת הן מבנים ארגוניים חדשים אשר יתאימו לתפקודי הפו"ש והלמידה המשתנים, והן העצמת מבני הפו"ש הקיימים, בדגש על תפקיד ועל תפקודי הפקמ"רים והאוגדות.

לנוכח המאפיינים החדשים והייחודיים של מלחמה רב-זירתית, נדרשת המפקדה הכללית לאפשר גמישות רבה יותר ולבזר סמכויות ותחומי אחריות למפקדות הראשיות הן בהיבטי בניין כוח והן בהיבטי הפעלת כוח, בהתאם לנסיבות המבצעיות ולהקשר הזירתי. בה בעת, על המפקדה הראשית להרחיב את עיסוקיה כמי שאמונה על מערכת הלמידה הצה"לית כולה.

המפקדה הכללית אמנם תוכל להמשיך לשמש בבחינת "הפוסק האחרון" בכל הנוגע לאסטרטגיה של צה"ל, לשיח בירמדרגי, להקצאת המשאבים בשגרה ובעת במלחמה בראייה רב"ז, כמו גם על סנכרון המאמצים בזירות וביניהן. עם זאת, הגישה המסורתית של ראייה מרכזית מתכללת המקצה משאבים הקריטיים למקום הנכון בזמן הנכון, עומדת למבחן בעת הנוכחית.

העצמה של הדרג הלוחם נדרשת להיות הן משאבית והן פיקודית, קרי הרחבת תחומי האחריות ומתן הסמכויות והמשאבים הנחוצים לצורך מימושם. יש לצמצם את התלות של הגורמים האמונים על המערכה בעורף המטכ"לי וברמה הממונה שלהם, בכל היבט רלוונטי, ממודיעין, דרך לוגיסטיקה, ועד להפעלת אמצעים.

סיכום – מויליה בג'ונגל למלכת הג'ונגל

החוסן והפריחה המחודשת המסתמנת של החברה ושל הכלכלה בישראל בימים אלה, מצריכים אותנו לכל הפחות לבחון מחדש חלק מהנחות היסוד שליוו אותנו שנים ארוכות לגבי מגבלות הכוח של ישראל. התברר שמלחמה ארוכה ויקרה אינה איום קיומי. למדנו שאין מה לפחד ממלחמה רב-זירתית, כל עוד קיומה כזאת משרת את יעדינו הלאומיים. החששות הרווחים שהיו כרוכים בקביעה האנכרוניסטית של "מדינה קטנה ומוקפת אויבים" התבררו, לפחות בחלקם, כלא מוצדקים. במבט קדימה, השאלה אינה האם ישראל היא מעצמה אזורית או לא, אלא מה המלחמה לימדה אותנו על עצמנו ועל מה בכוחנו לעשות כבר תקופה ארוכה.

לפחות עד המלחמה, ישראל ראתה בעצמה וילה בג'ונגל, המושג שטבע לפני שנים רבות רה"מ לשעבר אהוד ברק, כדי לתאר את אתגר קיומה של ישראל המתקדמת והמודרנית ("הוויליה") בסביבה עוינת ומסוכנת ("הג'ונגל"). הדימוי של "ווילה" שיקף גם את מגמות הפרדה, הניתוק וההסתגרות של ישראל ביחס למרחב הקרוב לה במשך רוב שנות קיומה. לא עוד. בעוד שהג'ונגל נותר, גם אם במאפיינים שונים (חלקם עדיפים וחלקם מאתגרים יותר), נראה שישראל בחרה להשתלב במרחב. לכרוך בו את גורלה ולכן גם להשפיע על דמותו. בחירה שבה כוחה הצבאי הייחודי של ישראל מקנה לה מעמד עדיף, כמעין "מלכת" הג'ונגל.

מאמר זה דן בשינוי תפקידו של הכוח הצבאי של ישראל בסדר המתהווה במזרח התיכון בעקבות מלחמת התקומה, ובו המלצתנו למרכיבים עיקריים באסטרטגיית צה"ל עדכנית לשנים הקרובות. אסטרטגיה אשר תצטרך לתת מענה להתמודדות הצבאית הצפויה למדינת ישראל עם לפחות שלושה מכלולי עימות – איראני, תורכי ופלסטיני. גודל האתגר נובע מכך שעליה יהיה לעשות זאת מבלי לסכן את מגמות הנורמליזציה והאינטגרציה החיוביות באזור. הפרק הראשון דן בדפוסי הפעולה של צה"ל במלחמה, חלקם חדשים וחלקם חידוש של דפוסים מוכרים מהעבר שנוצחו בעשורים האחרונים. כך בין השאר צה"ל חזר לפעול בצורה התקפית ויוזמת, בעיקר לצורכי אכיפה ומניעה, בין השאר בהתבסס על יכולותיו היבשתיות שנתפסו עד המלחמה בידי רבים כלארלוונטיות למאפייני המלחמה של העת הנוכחית. הצענו שדפוסי הפעולה הללו משקפים לא פחות משינוי עמוק בעקרונות תפיסת הביטחון. הפרק השני סקר את השינויים במזה"ת בעקבות המלחמה, בדגש על מאזן הכוחות החדש שנוצר עם היחלשותם של איראן ובעלות בריתה והצלחתו של צה"ל להגדיל את שולי הביטחון של ישראל, לאכוף ולכפות סידורי ביטחון חדשים בעזה, בלבנון ובסוריה. שולי הביטחון וסידורי הביטחון המשופרים מהווים תשתית ביטחונית טובה מבעבר ליכולתה של ישראל לעצב את דמותו של האזור וליהנות מפירות תהליכי הנורמליזציה והאינטגרציה שהחלו עוד לפני המלחמה. הפרק השלישי והאחרון העמיק בהשתנות הרחבה הנדרשת מצה"ל, במדיניות הפעלת הכוח ובניין הכוח, על מנת שיוכל להמשיך ולמלא את התפקיד המצופה ממנו בביטחון הלאומי של ישראל, קרי באופן שיאפשר לו לסייע למדינה לממש את יעדיה הלאומיים במזה"ת. חלק זה כלל הן פרובלמטיזציה של חלק מדפוסי הפעולה הקיימים והן הצבעה על הכיוונים שבהם על צה"ל אולי להתקדם. מפאת קוצר מקום וסיווג לא יכולנו לעסוק בכלל ההיבטים הרלוונטיים ובחרנו להתמקד בראש ובראשונה במה שנדמה לנו כאתגר הביטחוני הניצב כיום בפניה של מדינת ישראל, ההתמודדות עם איראן. בה בעת, אין לנו כל ספק כי חלק מהרעיונות שהצענו בהקשר זה רלוונטיים לאופן שבו ראוי להיערך גם מול אתגרים נוספים, מהתעצמות תורכיה ועד להחרפת העימות במכלול הפלסטיני ושימור הפוטנציאל כאמור לסימולטניות רבזירתית (שהדגמתה במהלך המלחמה הייתה חלקית למדי).

בעבור החברה הישראלית, אשר נהנתה במשך עשורים רבים עד ה-7 באוקטובר 2023 מתחושה של נורמליות בדמות היעדר תקופות ממושכות של מלחמה, המסר המגולם בהצעתנו כאן הוא קשה לעיכול. יחד עם זאת, לראייתנו, בחינת התקופה הנוכחית בהיסטוריה של מדינת ישראל באמצעות קייסינג'ר מספקת גם סיבה לראייה מפוכחת ובוטחת. עלינו להכיר בכך שחיים בצילה של מלחמה ולצידה הם המאפייני הקבוע של היחסים הבינ"ל ואין אלה בהכרח חיים שלא ראוי לחיותם. גם לאחר 1815 אירופה לא תדע תקופה ממושכת של יציבות יחסית עד לסיומה של מלחמת צרפת ופרוסיה ב-1871. עם זאת, בעשורים אלה ועד לפריצת מלחמת העולם הראשונה ב-1914, חוותה אירופה כמה עשורים של קידמה, של שגשוג ושל הישגים חסרי תקדים בתחומים רבים. יש למה לצפות.

רשימת מקורות:

- אורטל, ערן (אפריל 2021). "הזבוב על גב הפיל: מקומה של המערכה בין המלחמות בתפיסת הביטחון של ישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 14, עמ' 19–31. המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).
- אורטל, ערן וידעי, תמיר (ינואר 2013). "פרדיגמת סבבי הרתעה: דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום". **עשתונות**, גיליון 1, מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי.
- איזנקוט, גדי (2018). "אסטרטגיית צה"ל". **לשכת הרמטכ"ל**.
- איזנקוט, גדי (2018). "אסטרטגיית צה"ל". **לשכת הרמטכ"ל**.
- אמ"צותה"ד (2019). **תורה בסיסית – מבצעים**. צה"ל.
- אסטרטגיית צה"ל 2022 (טיוטא)
- אסטרטגיית צה"ל 2023 (טיוטא)
- ארבל, שמשון ורוטר, אריה (מאי 1999). "הסדר ביטחון במתאר הסדר קבע של הפלשתינאים – הנחץ, ההכרח והאפשרי", **המכללה לביטחון לאומי**.
- אתר צה"ל (11 באוגוסט 2025). "הרמטכ"ל בהערכת כשירות צה"ל: אנו בפתח שלב חדש בלחימה בעזה, נעשה הכול לשמירת חיי החטופים והשבתם". **אתר צה"ל**.
- בנג'ו, יעקב, ינאי, ניר ונבו, יונתן (מרס 2023). "תור הזהב הביטחוני של ישראל ותהליך שקיעתו". **מערכות** 496, עמ' 8–16.

- בן ישי, עפרה (11 באוגוסט 2025). "שחיקת עקרונות צבא האזרחים והמשבר ביחסי הדרג הנבחר והדרג הצבאי". **המכון לחקר יחסי צבא-חברה**.
- ברטל, שאול (19 באוגוסט 2025). "אמנת חכמי הדת של האומה בסוגיית מבול אל-אקצא: ניתוח ומשמעויות לשיח הדתי בסוגיית מתקפת חמאס". **צומת המזרח התיכון**, כרך 15, גיליון 7.
- גפנר, עינת ודנינו, עמיחי (מרץ 2025). "מהכלה לעיצוב מרחבי – הצעה לחשיבה מחודשת על עיקרון מרכזי בתפיסת הביטחון הלאומי". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 27-46.
- חימיניס, איתי ופכט, איל (2024). "על אסטרטגיה ישראלית של מדיניות תעשייתית ביטחונית". **מחקרי מרכז דדו**, מחקר מספר 5, הוצאת מרכז דדו.
- מיכאל, קובי, רגב, לימור וקמחי, דודי (2020). "הכלה במקום הכרעה: הפנמת גבולות המיליטריזם הפוליטי בישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 4, עמ' 14-27. המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).
- מל"ל (25 באוגוסט 2025). "תיקוף הערכת מצב הביטחון הלאומי – אוגוסט 2025 מדיניות החוץ והביטחון של ישראל".
- משרד ראש הממשלה (15 באוגוסט 2018). "ראש הממשלה הציג לקבינט את תפיסת הביטחון 2030". **אתר משרד ראש הממשלה**.
- סיבוני, גבי (נובמבר 2011). "תכנון הפעלת הכוח במטה הכללי". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 3, גיליון 2, עמ' 29-40.
- פינקל, מאיר (2020). **המטכ"ל**. הוצאת משרד הביטחון ומודן.
- פינקל, מאיר (מאי 2022). "צה"ל ופעולה ב"מעגלים רחוקים". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 51-60.
- פינקל, מאיר (2026). "**חריבות ברזל**" – **קובץ מאמרים**. הוצאת מרכז דדו ומערכות.
- קמחי, דודי (2021). "קצב התמרון הרב-ממדי – בדרך להשגת קצב מבצעים במערכה". **בין הקטבים**, גיליון 32-31, עמ' 115-136.
- צורף, יוחנן (31 ביוני 2025). "חמאס וההתנגדות המזוינת אחרי ה-7 באוקטובר – לאן?". **מבט על 2022**, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- שלח, עפר ופרל, גל (מרץ 2025). "המשמעות של מלחמה בניגוד לתפיסה ולמשאבים". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 47-58.

- Eiran, Eran, Guterman, Ofer, & Siman-Tov, David (2025). "The vanishing watchman: the rise and decline of early warning. *Intelligence and National Security*, 40(5), 863–885.
- Ferguson, Niall. (2015). *Kissinger, 1923–1968: The idealist*. Penguin Press.
- Gazit Institute. (2022). *GAZIT22 summary magazine* [PDF]. Gazit Institute.
- Hacham, David. (October 6, 2025,). "The Doha attack and its implications: Israel at the center of regional fury". *Israel center for Grand Strategy* (ICGS).
- Hassanein, Haisam. (September 2025). "The Arab world reconsiders Netanyahu". *The Jerusalem Strategic Tribune*.
- Isaacson, Walter (1992). *Kissinger: A biography*. Simon & Schuster.
- Israel Policy Forum & The Institute for National Security Studies. (September 11, 2025). "Fracturing the Axis: Degrading and Disrupting Iran's Proxy Network" [Policy paper]. *IPF and INSS*.
- Kissinger, Henry (1957). *A world restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812–1822*. Houghton Mifflin.
- Mearsheimer, John (2025). "War and International Politics". *International Security*; 49 (4): 7–36.
- Ortal, Eran. (2024, April 19). "Israel's first total war and its ramifications". *Hoover Institution*.
- Vakil, Sanam. (September 11, 2025). "Israel has replaced Iran as the biggest security threat to the Gulf states". *The Guardian*.